
KÖZÉPKOR

Kelta–skandináv együttélés az Ír-tengeren, 800–1200

A neves Brill kiadó legújabb kötete a középkori skandinavisztika és keltológia nemzetközileg elismert kutatóinak tanulmányait gyűjtötte össze a 2005-ös osloei *Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800–1200* című konferencia anyagából. A kilenc előadás aktualizált változata két, a konferencián el nem hangzott tanulmánnyal kiegészülve alkotja a Jón Víðar Sigurdsson és Timothy Bolton szerkesztésében megjelent tanulmánykötetet. Mindkét szerkesztő több, a szakmában meghatározó értekezés szerzője.¹

A kötet teljesen új nézőpontból vizsgálja az Ír-tenger szomszédságában élő kelta és skandináv népek egymáshoz való viszonyát. A címben szereplő angol „relationship” szót szándékosan „együttélésnek”, és nem „kapcsolatnak” fordítottam, a könyv célja ugyanis rávilágítani arra, hogy a térség korabeli etnikumai kulturálisan egymástól nem elkülönülve léteztek, hanem egymással szoros kölcsönhatásban ún. *hibrid* társadalmat hoztak létre. Mint ismeretes, a szigetvilágba 800 és 1200 között a viking invázióknak köszönhetően nagyszámú skandináv populáció érkezett, mely a helyi angolszász és kelta lakossággal politikai, gazdasági és kulturális összefonódások révén végül összeolvadt. E hosszú folyamat során mind a kelta, mind a skandináv kultúra örökölt a másiktól. A könyv bevezetője kiemeli a tényt, hogy ez az egymásra ható befolyás már a korszak elejétől kezdve kimutatható, ennek ellenére a korábbi kutatások érintetlenül hagyták ezt a témakört.

A XX. század történetírásának felvázolása adja a kötet bevezetőjének magvát. E szerint a korábban a témával foglalkozó történetírás (sokszor nacionalista elvektől áthatva) a skandináv és a kelta etnikumot igyekezett modern anakronisztikus koncepciók mentén nyelvi és „nemzeti” alapon el-

---

1 Sigurdsson, Jón Víðar: *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*. Transl. Jean Lundskær-Nielsen. Odense, 1999; Uő: *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo, Pax, 2008; Uő: *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900–1300*. Oslo, Pax, 2010; Bolton, Timothy: *The Empire of Cnut the Great. Conquest and the Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*. Boston, Brill, 2008.

választani, valamint hangsúlyozni a skandináv jelenlét hasznos vagy éppen káros mivoltát. Az ír történetírás például a vikingek bejövetelét és megtelepedését, a keresztény, művelt ír kultúrára való természeti csapásként láttatta, és csak a templomok kifosztását, a nők megerőszakolását és a népesség rabszolgasorba tasztítását emelte ki az írországi skandináv jelenlétből. Ezzel szemben – a svéd és dán történetíráshoz képest jóval aktívabb – norvég történetírás úgy tartotta, hogy az írországi vikingek missziót vittek végbe a „fejletlen” írek által lakott terület történetében, hiszen ők kapcsolták be a szigetvilágot az európai kereskedelem vérkeringésébe, ők hozták létre az első városokat, vertek először pénzt és terjesztették el a nyílt tengeri hajózást. Ettől az irányzattól csak a '60-as években kezdtek eltérni a norvég kutatók. Az ír történészek (az ekkor kezdődő régészeti kutatásoknak hála) viszont kezdték megkérdőjelezni a skandinávok kizárólagos szerepét az ír kultúra romba döntésében és kimutatták, hogy a kolostorok és templomok kifosztásában legalább olyan arányban vettek részt írek, mint skandinávok.² Az írel ellentétben a norvég történetírás azonban más úton haladt. A '60-as évektől elkezdődött a sagák forrásértékének megkérdőjelezése, ami a történészeket arra sarkallta, hogy későbbi korszakokkal kezdjenek foglalkozni, így a viking érárt a megfelelő interdiszciplináris együttműködés hiányában mellőzték. A norvégok csak az utóbbi évtizedben kezdték meg lebontatni a tudományterületek közötti falakat, és kezdtek el használni új forrásbázist, másodlagos szakirodalmat és olyan elméleteket, melyek számukra kevésbé ismert tudományterületekről származnak.

E historiográfiai háttér fényében, a jelen kötet alapjául szolgáló konferencia nem csupán a skandináv és kelta történelem kutatóinak együttműködését volt hivatott tető alá hozni, hanem arra is vállalkozott, hogy a kutatói diszciplinák együttes alkalmazását előmozdítsa.

A kötetben szereplő értekezések, noha mindegyikük interdiszciplináris kutatáson alapul, elsődleges tudományterületek szerint különülnek el. Az első néhány tanulmány történelmi témájú, ezt követi egy antropológiai értekezés, majd a régészeti cikkek. A sort egy komplex nyelvészeti-régészeti és történelmi forrásokon nyugvó tanulmány zárja.

A történészi szekció *Clare Downham* (Liverpooli Egyetem) cikkével indul, aki az írországi skandináv településeket elemzi az olyan ismert nagyvárosoktól kezdve, mint Dublin vagy Limerick, a kutatói vizsgálá-

2 A. T. Lucas: *Irish-Norse relations: time for reappraisal*. In: Journal for the Cork Historical and Archaeological Society. lxxi, 1996. 62–75. és Uő: *The plundering and burning of churches in Ireland, 7th to 16th century*. In: Ed. E. Rynne: North Munster studies: essays in commemoration of Monsignor Michael Moloney. Limerick, Thormond Archaeological Society, 1967. 172–229.

tok szférájából ez idáig kieső apró településekig. A városok kialakulását a „*longphortnak*” nevezett hajótáborokig vezeti vissza. Teóriája szerint az írországi településnevek fokozatosan elveszítik etnikai jelentéstartalmukat, valamint a kelta és skandináv lakosság olyannyira hasonló egymáshoz, hogy egyes esetekben az anyagi kultúra alapján már lehetetlen köztük különbséget tenni.

A nyelvészeti és történeti megközelítés kombinációján alapuló vizsgálatot hajtott végre *Colmán Etchingham* a Maynoothi Egyetem előadója. Cikke azt sugallja, hogy az ír krónikákban és évkönyvekben a skandinávokra használt etnikum megjelölő kifejezések egyre szelidebbekké válnak a korszakban. 820 után például a korábban megszokott „*gentiles*” (pogányok) helyett egyre gyakrabban emlékeznek meg róluk, mint „*Gaill*” (idegenek) ami – Ethincham szerint – a skandinávok folyamatos társadalmi integrációjának tükröződése. Ethincham egy régi kérdéskört is elővesz. Azt vizsgálja, hogy a forrásokban a vikingek csoportjait megkülönböztető kifejezések mennyire konzekvensek, illetve hogy lehet-e belőlük etnikai hovatartozásra következtetni. A kérdésre (legalábbis az ír írásos anyagot tekintve) igenlő választ ad, és az ír forrásokban felbukkanó „*dub*” (fekete/sötét) és „*finn*” (fehér/világos) jelzőket a vikingek dán, illetve norvég etnikai hovatartozásával magyarázza.

A helyi népek egymásra gyakorolt kulturális hatásaira hívja fel a figyelmet a Cambridge-ben tanító *Fiona Edmonds* értekezése is, aki a Cumberlandra korábban nem jellemző ír szentek (Szent Sanctán, Szent Brigitta, Szent Bega) vikingek általi kultuszát, a skandináv telepesek korábbi dublini jelenlétének tulajdonítja. Érvelése szerint az említett kultuszokat a vikingek még Dublinban vették fel, majd Cumberlandba érkezésükkor a helyi ír és már jelenlévő, szintén skandináv lakossággal is elfogadtatták. Ez arra utal, hogy már ekkor sem egyszerűen az etnicitás játszotta a főszerepet, hanem a kultúrák hibrid jellege.

A kötet alaposságát és változatosságát mutatja, hogy nem csupán a nagy ír és brit szárazföld területei, hanem a kisebb földrajzi egységek, mint Orkney- vagy a Man-szigetek is figyelmet kaptak. A két sziget politikai fejlődését összehasonlító *Barbara E. Crawford* (St. Andrews Egyetem) szerint földrajzi determinizmus, hogy az Orkney-szigetek skandináv típusú grófság maradt, melynek élén az aktuális skandináv uralkodóknak alávetett „*jarl*” állt. Ezzel szemben az ír területekhez közelebb eső Man-szigeteken sikerült meghonosítani a feudális berendezkedést, ami így kelta típusú királysággá válhatott a korszakban. A Man-szigetecsoport sajátos berendezkedését boncolgatja az ezt követő cikk is, ezúttal vallási szempontból. A Man-szigeteket

kivéve, a középkor minden skandináv dinasztíája (még az Orkney-grófság is) rendelkezett szentekkel. A német *Ian Beuermann* szerint bár minden adott lett volna a dinasztia szent kultuszához (megfelelő jelölt, a társadalom és az uralmon lévő dinasztia támogatása), a helyi egyház érdekeltségei megátolták ennek létrejöttét.

A kötet történészeinek sorát *David E. Wyatt* zárja, aki a rabszolga-kereskedelmet veszi górcső alá. Wyatt nem csak azt a korábban mélyen gyökerező elméletet kérdőjelezi meg, hogy a jelenség felbukkanása a vikingeknek köszönhető, hanem rámutat arra a tényre is, hogy az ír társadalom számára a rabszolgaság identitásformáló tényező volt, amivel el tudták választani az önmaguk védelmére inkompetens „ők”-et (rabszolgákat), az uralkodó társadalmi rétegtől, vagyis saját maguktól. Mikor kialakult a későbbi lovagi ideál, a normann hódítók alacsonyabb rendű, barbár szokásnak tüntették fel a kelták rabszolgaszerzési szokásait, hogy hatalmukat legitimálják. Vizsgálatához Wyatt nem csupán a történelminek tekintett forrásokat alkalmazza, hanem az ír népmesei hagyományt (*Táib Bó Cúalnge, Historia Gruffud vab Kenan*) is felhasználja a kor mentalitástörténeti dilemmáinak felderítésére.

A Osloi Egyetem professzora, *Jan Erik Rekdal* közli a kötet egyetlen antropológiai tanulmányát, melyben az ír területeken talált vallási tárgyak és emlékek kevert pogány-keresztény díszítéseiről rántja le a leplet. Az ír „*krus*” (kereszt) pogány rúnakövön való ábrázolása, különböző mitológiai vagy vallási kontextusba ágyazva Rekdal tipikus példája a jelenségre. Elmélete szerint a kettős kulturális manifesztáció lehetővé tette, hogy az immáron hibrid (kelta és skandináv) népesség is a saját olvasata szerint értelmezze a különböző tárgyak vallási szerepét.

A régészeti kutatások hasznára mutat rá *Alan Lane*, a Cardiffi Egyetem archeológusa, a régészeti tanulmányokat bevezető első cikkben. Lane a Man-szigeteken talált általa „*plain style*”-ban (egyszerű stílusban) készített, skandinávnak tulajdonított kerámia készletek lelőhelyeivel ábrázolja a sziget településszerkezetét, és pontosítja ezzel a vikingek szigetre való érkezésének dátumát.

Az ír földön talált, skandináv és kelta díszítőelemet egyaránt tartalmazó melltűk identitásformáló szerepét elemzi a következő régészeti témájú cikk. Az Osloi Egyetem munkatársa, *Zanette Tsigaridas Glørstad* szerint, a már Írországból élő, de a messzi skandináv anyaföldről érkezett telepesek, hogy kettős identitásukat kifejezzék, az eredeti skandináv használati tárgyakat gyakran kelta mintákkal díszítették, ezzel sajátos identitást kreálva. Az ilyen, esetlegesen Skandináviába hazalátogató utazó ki tudta fejezni egyediségét az anyaországban, míg az ír területeken integrációra való törekvéséről

adhatott hangot. A szerző modern antropológiai és szociológiai példákkal is rámutat a középkori identitászavar lehetséges megnyilvánulásaira.

A norvég (szintén az Osloi Egyetemen tanító) *Julie Lundé* az utolsó régészeti értekezés. Tanulmányában az írországi vízpartok, folyók, források, tavak közelében vagy mélyén talált skandináv tárgyi anyagot elemzi, elsősorban a fegyverekre összpontosítva. Míg a kutatók korábban vagy véletlenszerű elvesztéssel, vagy harci cselekményekkel magyarázták a vizekben talált viking fegyverek elhelyezését, addig Lund egy spirituális, vallási magyarázatot tart valószínűbbnek. Az ilyen leletek óriási száma valószínűtlené teszi mind a véletlenséget, mind azt, hogy valamennyi ilyen tárgyi lelet korabeli csaták eredménye lenne. Véleménye szerint a skandináv kozmológiában a világok közötti átjárók szerepét betöltő vizek (melyeket gyakran természetfölötti képességgel rendelkező lények laknak), kultikus helyeknek tekinthetők. Az itt végrehajtott vallásos rituálék a természetfölötti támogatás elnyerése mellett azt a célt szolgálhatták, hogy a tájat a telepések a saját életükhöz kötődő és külön jelentést hordozó tárgyakon keresztül (pl. megszemélyesített és elnevezett kardok) új identitással ruházzák fel. A kelta-skandináv hibrid szokások természetesen itt is tetten érhetők, ugyanis a vikingek a Skandináviában ismeretlen *„crannogh”*-okat (cölöpökre épített vízi erődítmények) is gyakran választották vízi áldozatok helyszínéül.

A könyvet *John Hines* cardiffi régészprofesszor, eredetileg a konferencia megnyitójául szolgáló, irodalmi–kultúrtörténeti–nyelvészeti és régészeti forrásokon és megközelítéseken nyugvó tanulmánya zárja, mely az *Óláfr* óészaki név irodalmi motívumokban való megjelenésén keresztül mutatja be a két kultúra egymásra kifejtett irodalmi, vallási és nyelvi hatásait.

A könyvben név- és tárgymutató található, a tanulmányok szakirodalmi hivatkozásai pedig végig jól követhetők. A régészeti témájú cikkekben különböző ábrák és térképek segítik a tájékozódást. A kötet a jövőbeni kutatásokra nézve is jelentős szakmunka, mely interdiszciplináris módszerek mentén, valóban új perspektívából tárgyalja az Ír-tenger társadalmait, azok hibrid jellegére koncentrálna.

Jón Vídar Sigurdsson and Timothy Bolton (szerk.): *Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800–1200*. (Kelta-skandináv együttélés az Ír-tengeren 800–1200) Leiden-Boston, Brill, 2014.

Katona Csete